

El Shakespeare de Sagarra

Vanessa Palomo fa el primer estudi a fons de les traduccions del Bard firmades pel dramaturg català

Shakespeare, 450 anys d'immortalitat. Foto: Tabbi Kat

El 2014 és un any de commemoració per a l'autor de 'Què val un nom? Girant el de la rosa, faria la mateixa dolça flaire?'. Tot i que hi ha dubtes sobre l'exactitud de la data, Anglaterra celebra el 450è aniversari del naixement de qui va escriure el 'Si ens punxeu, no sagnem? Si ens feu pessigolles, no riem?'. Sí, Shakespeare segueix sent actual i en parlem amb l'actriu i professora de la UPF Vanessa Palomo, que està enlestint una tesi sobre les traduccions al català que en va fer Josep Maria de Sagarra, un dels grans dramaturgs catalans contemporanis. Ho analitza prenent com a model *Macbeth*, la tragèdia escocesa.

Actualment trobem traductors de Shakespeare com Salvador Oliva, Joan Sellent i Miquel DescLOT. Tu et centres, però, en Sagarra.

El 2011, quan feia 50 anys de la mort de Sagarra i es van fer actes -pocs, no va ser com l'any Espriu; va passar desapercebut-, alguns experts van dir que com podia ser que estigués tan oblidat havent estat un autor tan important a la postguerra. Publicava en català, aleshores prohibit, i tant les seves obres originals com les seves traduccions de Shakespeare es van representar molt. Les seves traduccions han estat les més representades i ningú n'ha fet cap estudi en profunditat. Quan ho explicaven els conferencians, jo deia: 'Eh, jo sí! No s'ha fet però s'està fent?'. Sagarra ha suscitat molts comentaris negatius i positius: o t'encanta o no t'agrada gens.

Fent les traduccions hi deixava la seva marca personal, no?

Sí, però fa una cosa que la majoria dels que havien traduït Shakespeare al català (o al castellà) abans que ell, no tenien gaire en compte. Ho traduïen tot en prosa, perquè facilita comunicar el contingut.

...però Shakespeare fa parlar reis i nobles en vers i les capes populars en prosa.

Sí, i a *Macbeth*, per exemple, les bruixes parlen en vers rimat amb un ritme especial que produeix una sensació al lector i l'espectador. En prosa, això no té el mateix efecte. Per a mi és molt important que Sagarra tradueixi en vers, prosa o vers rimat segons com està a l'original. Va ser un punt d'inflexió. Era un home de teatre i traduïa les obres per ser representades. No volia tant que fossin fidels a l'original, que una paraula tingués exactament el seu corresponent a l'anglès, sinó que sonessin bé dalt d'un escenari, que enganxessin els espectadors, que hi hagués paraules maques en català. Fins i tot, anava a veure els actors i ho canviava segons el que ells li proposaven...

Com fa ara Joan Sellent quan el tradueix.

Ara no sé si dir-te una cosa molt important.

Ai, ai.

No ho sap ningú. Seràs el primer. Et dono...

L'exclusiva?

I tant. El gener d'aquest any van aparèixer en una casa de subhastes d'aquí els 28 manuscrits de

les traduccions de Shakespeare fetes per Sagarra. La primera vegada que es van publicar va ser en edició de bibliòfil, clandestinament i amb pocs exemplars. Han estat desapareguts més de 60 anys; ningú sabia on eren. Ni el fill de Sagarra, ni la família Millet, que havia finançat les traduccions. I van aparèixer perquè un particular, que des de la casa de subhastes no ens podien dir qui era, s'ho volia vendre.

I què va passar?

El dia de la subhasta no es van vendre. No m'ho podia creure: estem parlant de Shakespeare i Sagarra, que són dos dels grans. I vaig pensar: 60 anys més amb aquests documents desapareguts! Al final, després d'insistir molt, la casa de subhastes va fer una rebaixa i la Biblioteca de Catalunya ha comprat el material i l'acabarà posant a disposició de qui el vulgui consultar. Hem tingut sort i ha anat a parar en bones mans.

Personatges complexos, aforismes, la bellesa del llenguatge, el vers, el subtext... Shakespeare va influir en Sagarra?

Molt. Però l'obra de Sagarra també va influir molt en les traduccions que feia.

Com?

Sagarra té paraules preferents. Com tothom, eh. Tant a Shakespeare com a la seva obra li agrada utilitzar ?galta?, ?agre? o ?plantar cara?, encara que no ho digui a l'original. Potser té també una tendència a invertir l'ordre sintàctic. La seva és una traducció molt més pràctica, molt més pensada per representar, estic convençuda com a actriu que és de les més agràides. Potser ara n'hauríem de canviar una mica el lèxic, que no és el mateix que el dels anys 40...

Tu diràs.

També afegeix èmfasi en la traducció, cosa que fem tots els traductors, volem posar-hi més emoció: en comptes de dir ?segur?, diu ?seguríssim?. A més, Sagarra té una tendència a l'al·literació, la repetició de sons, però no sé si ho fa de manera inconscient o per compensar les que no ha pogut traduir en altres punts del text. Li surten bastant fàcilment. De fet, en els manuscrits, on pots veure tot el que ha descartat i el que va ratllar, hi ha fragments en vers rimat que li surten a la primera i que no ha modificat! Havia de ser un geni per fer això. Crec que li sortia abans el vers que la prosa. Per això era tan bon traductor de Shakespeare. D'altra banda, com argumenta Salvador Oliva, de vegades Sagarra rebaixa el registre de l'original. En comptes de dir ?explica'm la teva història? diu ?escup la teva història?.

Som conscients de la importància dels traductors?

La gent no és conscient de la força de les paraules, d'una bona traducció. Vas al teatre, penses que aquella obra no és bona i no t'adones que el que realment no és bo és com l'han traduït. Fa poc, amb una altra professora de la Pompeu Fabra vam fer un itinerari per les tombes dels literats catalans al cementiri de Montjuïc. Ella al·lucinava perquè jo anava parlant a Sagarra davant la seva tomba: ?Vostè tranquil, que el tenen mig oblidat però jo li estic fent un estudi, li estic fent justícia?.

Traduir Shakespeare deu ser molt difícil, pel vers aquell, el pentàmetre iàmbic.

Sí, però el que compta és el ritme, i de fet el català és una de les llengües a què es pot traduir Shakespeare més fàcilment perquè les paraules són més curtes que en altres idiomes, hi ha més monosíl·labs...

Amb la traducció es poden perdre moltes coses perquè en anglès amb poques paraules pots dir molt i fent molta literatura.

Aquest és un dels defectes que té Sagarra també. De vegades les seves traduccions tenen més versos que l'original. Però és inevitable; si ho vols dir tot i ho vols dir bonic...

Joan Sellent, deia a l'Ara que el més difícil de traduir és l'humor, perquè no resisteix al pas del temps.

Ni a la cultura. A *Macbeth*, per exemple, un cop que truquen a la porta hi ha la broma d'un que fa veure que és el porter de l'infern: ?Que potser ets un sastre que has robat de calces franceses??. A tu et diuen això i ni entens res ni et fa gràcia. Els sastres de l'època feien les calces a la francesa perquè eren més ajustades i necessitaven menys tela de la que els donaven. Així es quedaven la que sobrava. L'única manera d'entendre això és amb una nota a peu de pàgina o que s'escenifiqui. Hi ha coses, però, que encara són actuals: el mateix porter explica que la beguda provoca nas vermell, pixar molt i luxúria. Bé, la luxúria no perquè el borratxo en té moltes ganes però no pot fer-ho, ja que l'alcohol...

Vaja que la beguda ha persistit però les modes en roba han canviat... Ara que parlaves d'escenificar Shakespeare, m'imagino que el fet que tu tinguis formació teatral et fa portar la tesi d'una manera diferent.

Sí, molt.

Amb aquesta suma de disciplines, deus ser una experta en interpretar-ne el contingut. De *Macbeth* mateix...

Hi ha molts experts que diuen que aquesta escena famosa del porter no la va escriure Shakespeare, que no hi pinta res. Però l'escena d'abans l'ha interpretat Macbeth i, després de la del porter, Macbeth en torna a tenir una altra però amb un vestuari diferent. Ha de tenir temps per canviar-se, o sigui que hi ha d'haver alguna escena entremig: la del porter. Per això i per les bromes que s'hi fan, típiques de Shakespeare, és clar que la devia escriure ell.

Abans parlàvem de l'estil del Bard. Què en destacaries?

Diuen que és contemporani. No per la manera en què està escrit sinó pels temes que tracta. *Macbeth* és una obra sobre l'ambició i sobre trepitjar tothom per aconseguir el que vols. No em diguis que això no és actual! En el fons les passions humanes mai canvien, no sé si per bé o per malament. Jo em quedo meravellada. He llegit almenys quinze versions de *Macbeth* i cada vegada hi descobreixo nous matisos, coses que no havia vist abans, una imatge que pot voler dir mil coses diferents. I a l'hora d'interpretar...

És diferent?

Normalment tu controles els personatges però has d'anar en compte, no saps on és el límit perquè se't girin i et tornis boig per sempre. Els pots dirigir i portar-los una mica cap a on vols, donar-hi el teu toc. Però amb els de Shakespeare és impossible, se t'enduen. Una vegada vaig fer de Julieta i la meva professora deia que havia de plorar en una escena. I jo li contestava: ?Sí, és clar, i jo què sé si ploraré, potser no em surt?. I ella: ?Ja veuràs com el text t'hi porta?. Efectivament. Va ser arribar-hi i posar-me a plorar.

Es té en compte en les traduccions que l'anglès de Shakespeare ja no és el d'ara?

Pensa que, a l'època en què es representava, era molt actual. Fins i tot Shakespeare es va inventar moltíssimes paraules, era creador de llengua. Igual que Sagarra. És un punt en comú de tots dos, sumat al fet que es guanyaven molt bé la vida fent el que feien, que no tothom ho pot dir, i menys abans. No puc dir que Sagarra sigui un Shakespeare però sí que tenen punts en comú.

Shakespeare forma part de l'època d'esplendor cultural isabelina.

Era un moment en què la llengua anglesa estava començant a agafar força, categoria, com a llengua respectable. Shakespeare i els seus contemporanis hi van contribuir. Abans el llatí i el francès eren molt importants i els anglesos no tenien gaire bona concepció de la seva llengua. Els traductors catalans també diuen que d'alguna manera la llengua anglesa de l'època de Shakespeare i la llengua catalana de principis del segle XX s'assemblen perquè estan sense construir i pots ser creatiu, inventar...

I què, després de la tesi no t'atreviràs a fer alguna traducció?

Em conec tan bé *Macbeth* que potser m'ho plantejo algun dia per proposar matisos.

L'actriu i traductora Vanessa Palomo en una representació de 'Les tres germanes'. Foto: Dani Ríos